

Een overdenking voor Jom Kipoer

De redactie en het Instituut wensen alle lezers die Jom Kipoer in acht nemen een inspirerende beleving van de dag en *tsom kal*, een goed vasten.

Het commentaar voor sidra Haäzinoe, Sjabbat 29 september 2012 / 13 tisjri 5773, zal aanstaande donderdag hier gepubliceerd worden.

Jom Kipoer, woensdag 26 september 2012 / 10 tisjrie 5773

Toravorlezingen: Wajikra [Leviticus] 16:1-34 of Sjemot [Exodus] 33:12--34:10

LJG-Machzor blz. 329-335, Tanach blz. 230-233 of 179-180

2e Sefer Tora: Wajikra [Leviticus] 23:26-32,

LJG-Machzor blz. 335-336, Tanach blz. 247

Haftara: Jesjaja 57:14-58:12, LJG-Machzor blz. 337-341, Tanach blz. 897-899

Commentaar door rabbijn prof. Jonathan Magonet.

Jonathan Magonet was hoofd van het [Leo Baeck College](#) te Londen en docent Tanach aldaar en ook bij het Levisson Instituut. Hij heeft een aantal boeken met Bijbeluitleg op zijn naam staan.

De Engelse tekst is [hier](#) te lezen.

Een aantal van de Bijbelteksten die we vandaag lezen zijn heel sterk. Op sommigen maken ze veel indruk omdat ze hun betekenis begrijpen. Voor anderen volstaat het dat de traditie deze passages gekozen heeft om op deze dag te worden gelezen. Voor nog weer anderen is alleen al de melodie genoeg voor het creëren van een stemming die bij Jom Kipoer past.

Een van de tekstfragmenten die verschillende keren op Jom Kipoer wordt herhaald werkt op alle drie niveaus. Toch gaat het niet om een tekst die eenvoudig te begrijpen is, en ik wil wat tijd uittrekken om hem te onderzoeken.

De woorden zijn bekend, al ken ik tenminste twee verschillende melodieën om ze op te zingen.

“Adonai, Adonai, el rachoem wechanoen, erech apajiem werav chesed weëemet, notzer chesed laälafiem, nosee avon wafesja, wechataä wenaké – “Eeuwige, Eeuwige, God, barmhartig en genadig, zeer geduldig en vervuld van liefde en waarheid; die Zijn liefde in stand houdt voor duizenden geslachten; die overtreding, dwarsheid en tekortschieten vergeeft; en die de beoedeling wegneemt en straf achterwege laat.”

De geschiedenis van deze tekst is lang en bijzonder. Hij komt voor het eerst voor in de Tanach in het boek *Sjemot*[Exodus]. Nadat de Kinderen Israëls het gouden kalf hebben aanbeden en God heeft gedreigd hen te verlaten, bidt Mosjee tot God. Hij vraagt God hem Zijn eigenschappen [krachten, kwaliteiten, werkingsfactoren, TB] te tonen, zodat Mosjee beter weet hoe hij dit moeilijke volk moet leiden. God antwoordt hem door voor Mosjee langs te gaan en Hij spreekt daarbij de woorden die wij vandaag citeren, in een specifieke versie; in de traditie is deze uitspraak bekend geworden als “de dertien attributen van God”. Op een later tijdstip in de Tora, als God weer boos is op het volk,

probeert Mosjee God ertoe te brengen het te redden. Als geen van zijn argumenten wordt geaccepteerd, citeert hij Gods eigen woorden, als om te zeggen: “U hebt gezegd dat U genadig bent en geduldig – hier is Uw kans om dat te bewijzen!” God stemt in.

De uitspraak werd zo belangrijk, dat hij heel vaak in Tanach wordt geciteerd, door de profeten en in de psalmen. Wie goed oplet, hoort een variatie ervan in het boek Jona, dat we ‘s middags op Jom Kipoer lezen. Het ziet er naar uit dat Jona boos is op God omdat Hij te veel genade toont en te veel geduld en omdat Hij deze eigenschappen laat werken ten goede voor de vijanden van Israel, de inwoners van Ninevé. Wat vooral opmerkelijk is, is dat elke keer als de uitspraak wordt geciteerd, er een ander stukje van de tekst wordt weggelaten of aangepast. Elk van de profeten of psalmschrijvers formuleerde de uitspraak op zo’n manier dat zij hun specifieke boodschap erin kwijt konden. Het mag ons dan ook niet verbazen dat de rabbijnen hetzelfde hebben gedaan met de versie die wij reciteren.

Het oorspronkelijke vers in Sjemot 34:6-7 stelt eerst dat God drie vormen van zonden “optilt”, dat wil zeggen, verwijdert. Maar het vers gaat verder met *wenakee lo jenakee*, “God zal niet iedereen onschuldig verklaren.” Dit suggereert dat we eerst moeten toegeven dat we verkeerd hebben gedaan, tot inkeer moeten komen en proberen te veranderen. Als we dat niet doen, moeten we de prijs betalen voor wat we hebben gedaan. Maar als de rabbijnen deze uitspraak citeren, laten ze de laatste twee woorden weg, waardoor ze hem een betekenis geven die precies het omgekeerde is van de betekenis in de Tora. In plaats van *wenakee lo jenakee*, “God zal geen schuldigen voor onschuldig laten doorgaan”, stopten zij bij *wenakee*, suggererend dat God iedereen voor onschuldig houdt. Ze hebben God nog aardiger gemaakt. Een buitengewoon staaltje van rabbinale “chotspe”.

Ik wil nu de aandacht richten op twee formuleringen die de kern vormen van het vers. De ene stelt dat God “*rachoem wechanoen*” is. Men hoort dat beide woorden dezelfde klinkers hebben, wat betekent dat zij in feite samen één denkbeeld vormen. *Rachoem* wordt vertaald met “barmhartig” of “compassievol”, en lijkt te zijn afgeleid van het woord “*rechem*”, dat “baarmoeder” betekent. Het roept het beeld op van de liefde die een moeder voelt voor haar ongeboren kind. Het tweede woord, *chanoen*, betekent “genade”. Een daad van genade kenmerkt zich doordat men iets doet voor een ander zonder daarvoor iets terug te verwachten of willen hebben. Het gaat om zuivere generositeit, om altruïsme. De twee woorden vormen een soort samengestelde idee. Ze spreken over een liefde zonder beperkingen of begrenzingsen, onvoorwaardelijke liefde, een liefde die overstroomt, een liefde die niets terug verlangt. Dat is een aspect van Gods liefde.

Maar in de tweede formulering is sprake van een ander begrip van Gods liefde. Opnieuw kun je in de uitdrukking *chesed weëmet* horen dat beide woorden dezelfde klinkers hebben, wat suggereert dat deze woorden met elkaar zijn verbonden. *Chesed* is een woord dat niet kan worden vertaald in het Engels (of in het Nederlands, TB). In een poging tot verklaring gebruikt de King James Bijbel de samenstelling “lovingkindness” (liefde gecombineerd met vriendelijkheid. De NBV/Tanach gebruikt twee woorden om *chesed* weer te geven, “trouw” en “liefde”, TB). De meeste vertalingen spreken van “genade”. In essentie gaat het om de liefde die bestaat binnen een “verbond”. Een verbond is een contract, maar terwijl een contract een puur juridisch document is, is er bij een verbond ook sprake van de idee dat er liefde en loyaliteit bestaat tussen de partners.

Het tweede woord is ons vertrouwder - *emet*, dat we kennen als “waarheid”. Het komt van de Hebreeuwse wortel “*amen*”, dat we zeer goed uit de diensten kennen en zo iets betekent als “stevig”, “betrouwbaar”, “zo zal het zijn”. Het Bijbelse begrip “waarheid” duidt niet op iets abstracts, maar op iets dat zijn fundamenten heeft in de ervaring, iets dat we kunnen “vertrouwen”.

Als we die woorden samenbrengen, ontstaat iets als “vertrouwenwekkende liefde” (Magonet: faithful love, TB), loyaliteit. Het is de liefde die bestaat tussen twee partners die bewust betrokken zijn op en bij elkaar.

In ons Bijbelvers wordt door dit woordgebruik een fundamentele religieuze vraag aan de orde gesteld. Hoe kan een God die “onzichtbaar” is, almachtig, de Schepper van alles, een relatie hebben met mensen, die per definitie beperkt zijn? Het antwoord is: door het verbond. God beperkt Zich, als het ware, om een juridische overeenkomst te kunnen aangaan met mensen. Maar om dat mogelijk te maken moeten beide partijen een prijs betalen. Aan de liefde binnen het verbond zijn voorwaarden verbonden. Beide partners moeten hun verantwoordelijkheden tegenover elkaar nakomen zoals bij elke andere juridisch bindende overeenkomst - en er staan sancties en straffen op het verbreken van het contract.

Deze buitengewone zinsnede blijkt dus een complex religieus idee te bevatten. De liefde van God is *rachoem wechanoen*: onbeperkt, grenzeloos, genereus, stroomt over. Tegelijkertijd is hij beperkt, begrensd, voorwaardelijk vanwege het verbond dat God sluit met mensen.

Daarom konden de profeten Israel aanvallen vanwege het verbreken van het verbond: voor het uitbuiten van de armen, of omdat het zich tot andere goden had gericht. En als ze dat zouden doen, zouden ze worden gestraft: met verbanning uit het land. Maar omdat Gods liefde ook *rachoem wechanoen* was, grenzeloos, genereus, bestond er altijd de mogelijkheid dat de relatie zou worden hersteld. God en het joodse volk zouden elkaar weer kunnen vinden.

Op Jom Kipoer herhalen we deze passage keer op keer, omdat we erop vertrouwen dat we daarmee onze relaties met God kunnen herstellen. De herhaling is verknoopt met ons gesprek met God op deze dag. Daarom betekende het waarschijnlijk veel meer voor vroegere generaties; zij voelden zich dichter bij God staan. Hun zondebesef was ook groter. Zij dachten waarschijnlijk minder over zichzelf als individu en meer in termen van collectiviteit: het volk Israel in ballingschap. Een beroep doen op Gods liefde in al zijn aspecten was waarschijnlijk de enige hoop die ze hadden.

Vandaag de dag, in onze seculiere wereld, zijn we meer individualistisch en vertrouwen we meer op onszelf; we zijn sceptischer: maken dit soort gebeden echt een verschil? Het is zelfs zo dat er mensen zijn die stellen dat niet het joodse volk in de vorige eeuw het verbond heeft verbroken, maar God, die ons verliet op het moment dat onze nood het grootst was. Uitgaand van *chesed weëmet* was het God die Zich niet aan het verbond hield. Dus als Joden nog steeds vertrouwen op God, als we nog steeds Joden willen zijn, als we nog steeds bidden, is dat omdat wij *rachoem wechanoen* zijn, omdat ónze liefde overstroomt en onbegrensd is. In weerwil van alles wat we hebben doorgemaakt, zijn wij loyaal.

Wij zeggen dat God *harachaman* is, De Barmhartige. Maar onze traditie noemt het joodse volk *rachamim benee rachamim*, “een barmhartig volk, de afstammelingen van barmhartigen.”

Wat betekent deze *pasoek*, dit Bijbelvers, voor ons persoonlijk? Het spreekt over liefde. En dat is een onderwerp waar we in joodse kringen niet vaak over discussiëren. We zijn geneigd de claim van de christenen te accepteren dat zij het monopolie hebben op dat onderwerp. Maar nu blijkt liefde het hart van onze traditie te zijn op deze dag die het hart is van het jaar.

Welke liefde is *rachoem wechanoen*, grenzeloos? Het is de liefde die we voelen voor onze kinderen en speciale vrienden. We verheugen ons over hun prestaties, we accepteren hun mislukkingen en fouten. We vergeven hen altijd, zelfs als we verwond zijn door wat zij deden. Welke liefde is *chesed weëmet*? Het is de liefde in een huwelijk, die wordt ondersteund door een verbond - van

verantwoordelijkheid voor elkaar, van plicht, van loyaliteit. Net als in het verbond met God zijn er voorwaarden. We leggen onszelf beperkingen op in onze vrijheid terwille van de relatie, en terwille van wat we samen opbouwen. In goede tijden volstaat *rachoem wechanoen*, eenvoudige liefde, om de relatie in stand te houden. In moeilijke tijden hebben we de kracht van het verbond nodig om de relatie bij elkaar te houden. De liefde die jaar na jaar in stand wordt gehouden - dat is *chesed weëmet*.

Jom Kipoer gaat over het herstel en het helen van gebroken relaties. Iedere keer dat we de pasoek *Adonai, Adonai, el rachoem wechanoen* herhalen, herinneren we onszelf aan de liefde die de grondslag vormt van al onze relaties. Het vertelt ons dat hoeveel schade we de ander ook berokkenen, herstel mogelijk is. Het Bijbelvers roept ons op tot een nieuw begin.

In het komende jaar kunnen we ons laten leiden door de parameters van *chesed weëmet*, dat wil zeggen toewijding en loyaliteit, en onze plicht doen tegenover elkaar en tegenover God. En, mogen we allen aangeraakt worden door de ervaring van *rachoem wechanoen*, de liefde die afkomstig is van God, de liefde die bestaat tussen mensen, de liefde die altijd vergeeft, de liefde die niets terug verlangt.

Harachaman hoe jewareech otanoe weët kol asjer lanoe, kol Jisraëel wechol josjwee tewel. Moge de Barmhartige ons en ieder die bij ons hoort zegenen, heel de familie van Israël en allen die leven op deze wereld.

Deze Dvar Tora werd eerder gepubliceerd met Jom Kipoer 2004